

L'EPOPEÀ OCCITANA

A prepaus de la reedicion de L'épopée perdue de l'occitan.

Joan Penent

La Cançon de Galtier d'Aquitània (s. X). - Cançon de gèsta en examètres latins.

Romance de Don Gaiferos de Mormaltán.

Don Gaiferos de Mormaltán

Gaiferos (tr. F. Vernet)

Cervantes

CASÈRN

Escrits.

L'òme que contava una istòria de cabra.

Sebòrga.

« J'ai tué Bernard ! »...

A l'ombra de la luna.

Lo concors.

A l'autra man de l'emperi de l'ombra.

Amb lo clavièr d'un temps novèl...

Florian Vernet

Joan-Marc Vilanova

Laurenç Revest

Andrieu Lagarda

Danièla Julien

Eric Fabre

Lilià Dorbèl

Eric Astié

TÈXTES

Lo captiu (tr. Joaquim Blasco)

Sonet (tr. P. Carbona)

Jacques Rodil de Montpelhièr en tres temps

Lo tust de la lenga (tr. F. Vernet)

Sociologia

Jorge Luis Borges

Leopoldo Díaz

Claire Torreilles

Yanick Martin

Michel Houellebecq

LENGA

Las paraulas que tuan

Joan Penent

CRONICA

Cronica d'un lingüicidi al « país dels dreits de l'òme »

CORRIÈR

LECTURAS

per F. Bardòu, E. Fraj, J. Penent, J. Salles Loustau, F. Vernet & S. Viaule

“ Car es tu la patria e tu la libertat ! ”

L'Epopeà occitana

LO GAI SABER

Nº 560 - 561
ivèrn - prima de 2021

Lo Gai Saber, revista trimestrala fondada en 1919, es una publicacion de l'*Escòla Occitana*.

Comitat de redaccion : Franc Bardòu, Felip Carbona, Eric Fraj, Joan Penent, Joan Salles-Loustau, Florian Vernet.

Direccion : Joan Salles-Loustau.

La citacion de cobèrta es empruntada a Calendau de Frederic Mistral, cant IV, § 22.

Redaccion : Revista *Lo Gai Saber*

11 rue du Bois, F 64510 Bordes.

Sèti social : *Escòla Occitana*, Ostal d'Occitania

11 carrièra Malcosinat, F 31000 Tolosa.

Email : contacte@logaisaber.com

www.logaisaber.com

Commission paritària n° 0920 G 83635

Publicat amb l'ajuda del

Cobèrta : Lo combat de Galtier (Walther). Manuscrit de la Biblioteca universitària d'Heidelberg.

Creacion : Messages SAS,

111 rue Nicolas Vauquelin, 31100 Toulouse

111 carrièra Nicolas Vauquelin, 31100 Tolosa

Mesa en pagina : Julia Loubère

N° ISSN 0047-4916

Dépôt légal : août 2021

© Lo Gai Saber, agost de 2021

Le code de la propriété intellectuelle du 1er juillet 1992 interdit expressément la photocopie à usage collectif sans autorisation des ayants-droit. Or, cette pratique en se généralisant provoquerait une baisse brutale des achats de livres, au point que la possibilité même pour les auteurs de créer des œuvres nouvelles et de les faire éditer correctement est aujourd'hui menacée.

Nous rappelons donc que toute reproduction, partielle ou totale, du présent ouvrage est interdite sans autorisation de l'Éditeur ou du Centre français d'exploitation du droit de copie (CFC — 3, rue d'Hautefeuille — 75006 Paris).

L'EPOPÈA OCCITANA

A PREPAUS DE LA REEDICION DE *L'ÉPOPÉE PERDUE DE L'OCCITAN.*

Joan Penent

En 1983, la revista universitària *Via Domitia* publicava jos aqueste títol de filme d'aventura¹, un estudi qu'anava fins ara trevar las consciéncias occitanistas. Era per malaür pauc après la desapareguda prematurada de l'autor, Jean-Claude Dinguirard, professor de linguistica a l'Universitat Toulouse-le-Mirail, uèi Jean-Jaurès, romanista, etnolingüista, agregat de letras modèrnas. La preciosa reedicion que descobrissèm uèi, enriquida encara de las contribucions « istoricas » de Gaston Paris, Antoine Thomas e Rita Lejeune (anciana escolana del Collègi d'Occitania), la devèm a Pierre Escudé, professor a l'universitat de Bordèu, porgisseire tanben d'una fina analisi de l'obratge, dins un contèxte ont s'impausa - o caliá remembrar - la nauta figura de Jean Séguy.

Dins un important dorsièr començat per l'istoric d'un combat per la reconeissença de l'occitanitat primitiva de las nombrosas epopèas medievals francesas « ayant Guillaume pour héros », l'autor s'es estacat menimosament a amassar de « pròvas » dins de domenis diversès. Lo prepaus èra de localizar lo lòc de lor espelida - la mapa de l'espandida dels olius -, de traits de civilizacion, e de decelar jols vèrses franceses los signes revelators de traduccions o d'adaptacions, vèrses e rimas gar-

1/ Jean-Claude Dinguirard, *L'épopée perdue de l'occitan*, Limoges, Lamber-Lucas, 2020.

rèls, occitanismes mal adaptats, mots occitans. Sus aquel darrièr punt, lo mai significatiu, l'autor faguèt bona caça. Poguèt « decodiar » lo país de Comenge jos « Commarchis¹ », *dimercres* jos la rima falsa de « mercredì », *desconortar* jos « descunorted », *nap* jos « nappe »... La pepita mai bèla l'aviá trobada dins la *Nota Emilianense* del monastèri San Millán de Cogolla, datada de 1065-1075, amb lo qualificatiu « alcorbitanas » atribuït a Guilhèm, e que, mercé a l'occitan gascon *corbetar* (sinonime de *corbar*), sabèt esclarir en *al corbitant nas*, çò es *al nas corbitant*. Aquela característica fisica del personatge es confirmada per l'istòria : l'apendici nasal de Guilhèm de Gelona, coma lo menton dels Habsborg, èra un signe de família que serà soslinhat tanben dins la persona de son filh istoric, Bernat. Dins las versions francesas, lo « corb nas » serà interpretat en « court nez » e « cornet »... Dins la *Chanson de la crosada* serà evocat « Guilhelmet al corn neir », al còrn negre... Per malastre, tròp fisanços, Dinguirard foguèt enganat per una marrida transcripcion dins l'edicion de Martin-Chabot e legiguèt « Guilhelmet *al cort nes* »², que compreguèt coma una francizacion desolanta de « cort nas »³. Aquel element qu'auriá degut confortar quasi definitivament sa tèsi, creèt lo dobte dins son esperit, semblèt provocar una mena de lassitud : « N'est-ce pas la preuve que Bédier avait une fois de plus raison, et qu'il est vain de chercher à la littérature guillaumienne une langue mère autre que le français ? » (p.88). Mas lo descoratjament foguèt cort. Convençut al fial de las paginas per son argumentari pròpri, se reprendrà lèu : « La poésie narrative au contraire [de la poesia

1/ Dins la *Chanson de Roland*, una tèrra de Baligant a per nom « Val Marchis » (231, v. 3208).

2/ Eugène Martin-Chabot, *La Chanson de la croisade albigeoise*, Paris, 1957, t. II, p. 126, vers 49.

3/ La version autentica foguèt restablida per Alice Colby-Hall, « L'héraldique au service de la linguistique : le cas du « cornier de Guillaume », *Au carrefour des routes d'Europe, la chanson de geste*, Xe congrès international de la Société Roncesvals, Strasbourg, 1985, Aix-en-Provence, 1987, pp. 383-398. Los vèrses son doncas aquestes : « Rainiers del Caldaïro a parlat estremiers : / « senhors, remembre vos Guilhelmet al corn neir, / Co al seti d'Aurenca suffri tans desturbiers ». Veire tanben : André Soutou, « Le vrai emblème de saint Guilhèm : le cor noir et non le court nez ou le nez courbe », *Revue de Linguistique romane*, t. 100, 1996, p. 131-134. La família d'Orange, reputada descendre de Guilhèm de Gelona, mòstra uèi encara un còrn negre dins sas armariás. E l'eròi de l'istòria coma del poèma podiá possedir a l'encòp un *corb nas* e un *còrn neir*, sorsa de confusion pels adaptators franceses.

lirica] supportait bien la traduction : nous cherchons donc l'épopée occitane alors qu'elle nous crève les yeux - c'est le cycle de Guillaume, resté si méridional sous son vêtement d'oïl » (p. 135). Una evidència per nosautres, amb quelques nuanças.

GUIBORC E GUILHÈM.

Dins lo cors de sas analisis, Jean-Claude Dinguirard, jamai non interrogà l'istòria, mas aquò nos permet de mesurar l'acuitat de sa vision, particularament amb aquelas interrogacions inspiradas per « La chanson de Guillaume » e « Aliscans » :

« Le cycle de Guillaume est-il susceptible d'être né ailleurs qu'en pays narbonnais ? » (p.83).

« Thibaud, Guischard... tous ces Sarrasins aux noms si chrétiens, à peu près sûrement ne sont pas des musulmans : ce sont des Autres, c'est-à-dire des parents par mariage » (p. 60) ; « Mais pourquoi interpréter forcément « l'Autre » du Moyen Âge [Guibourc en l'occurrence] comme un Sarrasin ? » (p. 66-67).

« Femme éminente, Guibourc pouvait certes être aisément conçue comme supérieure à Guillaume [son espós] par un Aquitain », mas cossí l'explicar ? (p. 66).

Aquí çò que ditz l'istòria.

Tot comença en 711 amb l'invasion musulmana en Espanha. Lo rei visigot, Wittiza¹ es mòrt l'annada precedent e son successor elegit es Rodric, duc de Betica. Lo concurrent malaüros, Agila, duc de Tarragona, filh de Wittiza, li refusa son sosten e las consequéncias ne son catastroficas. La batalha de Guadalete es un desastre que provòca la fin del reialme crestian d'Espanha, coma d'un pan de la civilizacion occidentala - la famosa Renaissença visigoda èra en plen esclat. Agila se replega amb son armada e una part de l'aristocracia suls territòris del nòrd de l'Èbre, la futura Catalonha e la Narbonesa gotica entre Albèras e Ròse. Puèi, jos la pression musulmana, aquel espaci se redutz a la Narbonesa gotica (correspondent a la mapa famosa dels olius a

1/ Fòrma tradicionala del nom.

l'oèst del Ròse !). Enfin, Narbona, sa capitala, es presa en 720 e la conquista del reialme visigot dins son entièr s'acaba a Nimes en 725. L'autoritat musulmana sul territòri demòra per aquò fragila. En 752, amb l'ajuda dels gots del país, Pipin lo Brèu entrepren la primièra reconquista crestiana. Narbona es represa en 759, sense dobte pel comte d'Autun, Teuric (Theudericus), descendent del rei merovingian Teuric III, e conhat de Pipin¹. Serà lo paire de Guilhèm, futur Guilhèm de Gelona. Segon una practica ja es-provada amb l'anciana dinastia merovingiana (Rodland e Guilhèm son d'aquela ascendéncia), los Carolingians desvolopan alavetz una eficaça politica matrimoniala envèrs los novèls venguts, e es aital que Guilhèm, en segonda nòça, ven l'espós d'una princessa goda - mas ancianament de « lei sarrasina » -, Guiborc. Per son nom germanic (Wid-Burg), aquesta apertení a la família del rei ancian d'Espanha, Wittiza (Wid + diminutiu). Coma o podèm pensar, èra plan educada e Guilhèm tant analfabèt coma son cosin, futur Carlesmagne².

I auria doncas un autre camin que l'analisi lingüistica per establir l'occitanitat d'un grand nombre d'epopèas³ !

AYMERI DE NARBONE (S. XIII)

Los elements istorics.

La reconquista de l'anciana Narbonesa gotica, passada despuèi 725 al poder musulman, es una mena de competicion entre Pipin lo Brèu, rei (illegitime) dels Francs, e Gaifièr, rei d'Aquitània. Los arbitris ne son los gots, encara poderoses dins lo país mas devesits per causir lor liberator. Per Pipin - qu'a de parents dins la plaça e fa de promessas -, es una estapa cap a la

1/ Christian Settipani, *La préhistoire des Capétiens*, 1re partie, *Mérovingiens, Carolingiens et Robertiens*, Villeneuve-d'Ascq, 1993, p. 116 ; Jean Penent, *Occitanie. L'épopée des origines*, Cairn, IEO edicions, 2009, p. 238, nòta 34.

2/ Al s. V, segon Sidòni Apollinar, lo futur Teuric II, rei visigot de Tolosa, estudiava lo dreit roman e la poesia de Vergili jos la direccion d'Avitus, futur emperador.

3/ Apelam « Guillaume » l'eròi de las cançons de gèsta francesas e « Guilhèm » lo personatge istoric.

conquesta de l'Aquitània ; per Gaifièr, seriá una garentida per la defensa de son reialme. Dins lor majoritat, los gots causisson los Francs¹. La campanha comença doncas en 752 e s'acaba en 759 amb la presa de Narbona. A l'epòca ont se compausaràn las epopèas en lengas vulgaras, pel mens tres sègles après los eveniments, los gots de Narbonesa seràn demembrats despuèi long-temps coma tales, assimilats als Francs o a de Sarrasins convertits. Per aquò e fins al s. XIII, la província anciana d'Al-Andalós serà lo marquesat de Gotia.

Lo poèma.

Dins la cançon de gèsta, *Aimery* o *N'Aimery*, fidèl de Carlesmagne, es a l'encòp l'eròi de la presa de Narbona contra los musulmans e lo paire de *Guillaume* e de sa nombrosa frairiá. La substitucion al nom de Teuric de lo de dos vescomtes de Narbona dels s. XI-XII permet de datar lo poèma, mas tanben de préner en compte qu'una família, al prètz d'una complasença literària, podiá reivindicar una illustra origina. Se tracta en meteís temps, segon la lei del genre, de glorificar la legendària dinastia carolingiana e foguèra mal vengut de celebrar un eròi dont lo nom èra emblematic dels darrièrs merovingians², de marrida reputacion. Aquela prudéncia plaïda per l'ancianetat del prototipe literari. Per çò qu'es de l'occitanitat de l'epopèa, la sola particula onorifica « en », venguda « n' » davant una vocala, sembla pro convencenta³. Podèm reconstituïr la fòrma condreita del nom en « N'Aimeric », en resson a Teuric.

Commentari.

Aymery de Nerbone es la primièra epopèa sus 24 del cicle de « Guillaume d'Orange », lo mai important de totes los que nos son pervenguts. Aquò se pòt explicar a l'encòp pel nombre

1/ Après la victòria, los partisans de Gaifièr, consideratz per Pipin coma de traïdors, se refugiaràn en Aquitània. Serà un motiu de guèrra. Dins Renaut de Montauban, Carlesmagne menaça lo rei Yon de Gascoigne de far lo desgast sus sas tèrras se non li liura los quatre filhs Aymon.

2/ En realitat, lo nom Teuric (Thierry en francés) èra intrat dins la familia merovingiana pel filh ainat de Clodovèu, e aqueste lo deviá a la dinastia goda de Tolosa.

3/ Coma per «d'en Guirard».

de dinastias senhoralas eissudas de Guilhèm de Gelona als s. X e XI, de Peitieu a Tolosa, de la Gasconha a la Provença, desiroses de celebrar lor linhatge e lo nombre d'eròis que l'illustrèron. Demest aqueles, podèm citar Guilhèm II de Tolosa e de Barcelona, jove e tragic prodigi, revoltat contra Carles lo Calvet e traït per Fredolon ; Guilhèm 1er d'Aquitània, dit lo Piós, fundador de Cluny al limit de sos Estats (causís son nebot coma successor, coma mai tard « Aymeri » e « Guillaume d'Orange ») ; Guilhèm III d'Aquitània, dit *cap d'estopa*, « duc per la cleméncia de Dieu », çò es prince independent ; Guilhèm IV d'Aquitània, dit *Fierabras*, « duc de tota la monarquia dels Aquitans » ; Guilhèm Sans de Gasconha, combatent dels musulmans sus l'Èbre, venceire dels Vikings, reorganizator del país, creator d'abadiás ; Guilhèm de Provença, dit *lo Liberator*, venceire dels Maures de Provença, emancipator de la Provença del reialme de Borgonha ; Guilhèm III de Tolosa, dit *Talhafer*, prince mai poderós d'Occitània (un gigant dont se consèrva lo còrs)... Es al còr del domeni Guillelmide d'Aquitània, en Lemosin, que s'elaborarà la lenga dels trobadors e, demest aqueles, al s. XI, lo primièr conegut serà lo duc Guilhèm IX.

Lo nom « Willelmus / Guillelmus / Guilhèm » (germ. Wilja-Helm), desconegut abans lo sant de Gelona, aperteniá al « patrimòni onomastic » de sos descendents, mas de transgressions èran possiblas. A la seguida de la batalha de Saint-Clair-sur-Epte contra los Normands en 911, Rollon e son filh acceptaràn lo baptisme. Lo primièr amb per pairin Rodbèrt de Neustria, serà Rodbèrt, e lo segond amb per pairin Guilhèm lo Piós d'Aquitània (representat per Eble Manzer), serà Guilhèm (Willelmus), « Guilhèm longa espasa », aujòl de « Guilhèm lo Conquerent ». Es aital que lo nom s'espandiguèt tre l'Edat Mejana dins las corts septentrionalas. Eble Manzer, comte de Peitieu, que succedirà a Guilhèm lo Piós, son parent, dins sa fonccion ducala, tot Giral·dide qu'èra, aviá confortadas sas originas guillelmidas en espasant una Aremborc, digna descendenta de Guiborc.

ALISCANS (FIN S. XII)

Los elements istorics.

1 - En març de 721, los musulmans, mèstres de Narbona, arriban davant Tolosa, clau de lor expansion projectada en Gàl·lia, e ne fan lo sètge. Eudon (c. 680-735), rei d'Aquitania, fòrça las linhas enemigas per anar demandar ajuda a Carles Martèl, que la li refusa. Al cap de tres meses, lo 9 de junh, tornat après aver amassada una armada compausada mai que mai de Gascons, pòt engatjar la batalha. Serà una victòria d'un grand resson dins lo mond crestian : l'emir al-Samh i daissa la vida, Abd al-Rahmân, general en segond, es nafrat (serà tuat a Peitieus en 732). Los istorians non sauràn determinar amb precision lo site de la batalha.

2 - En 768, Gaifièr (c. 720-768), rei d'Aquitania, felen d'Eudon, en plena guèrra contra los Francs, s'arrèsta prèp d'una font a Belvés (lat. *Bellovidere*), en Peirigòrd, abans d'èsser assassinat a l'instigacion de Pipin lo Brèu. La font pòrta encara son nom « Font Gaufièr ».

3 - En 793, Guilhèm de Gelona (c. 742-812) coneis una desfaita eroïca contra los musulmans sus las ribas de l'Orbieu, prèp de Carcassona.

La legenda.

Cada an, lo dimenge de la Santa Trinitat, se celèbra a Martra Tolzana, al sud de Tolosa, la fèsta de sant Vidian, martir e sant patron de la vila. La legenda vòl qu'aquel personatge del temps de Carlesmagne foguèt aquí l'eròi d'una granda batalha contra los Sarrasins, e que foguèt tuat prèp de la font que despuèi pòrta son nom.

Lo poèma.

La batalha d'Aliscans opausa Vivien e sos dètz-mila Franceses a una armada sarrasina plan mai importanta e, malgrat lor eroïsme, los « Franceses » son vençuts. *Guillaume*, comte de Barcelona, oncle de Vivien, arriba enfin, mas non pòt qu'assistir a la mòrt de l'eròi. Escapa als enemics per anar demandar ajuda al rei Loïs (Loïs lo Piós, filh de Carlesmagne), mas aqueste

la li refusa. Fin finala, mercé a las pregàrias de la maire e de la sòrre de *Guillaume*, acaba per acceptar e li fornís dos-cent mila cavalièrs. *Guillaume* recèu tanben l'ajuda del gigant Rainouard, filh infidèl del rei sarrasin « Desramé » (Abd al-Rahmân). Aquesta segonda batalha serà una granda victòria¹.

Commentari.

Sembla plan que la batalha eroïca e perduda de Vivien revèrta la de l'Orbieu per Guilhèm de Gelona en 793. Per la seguida, non sauriá èsser question que de la batalha de Tolosa de 721 : aquí tanben, coma Eudon, *Guillaume* daissa los combats per anar demandar una ajuda que li serà refusada, mas torna çaquela amb de fòrças nòvas e es victoriós. Es encara a la batalha de Tolosa que nos remanda lo personatge d'Abd al-Rahmân. D'un autre costat, lo lòc prepausat per la batalha, tant pel poèma que per la legenda, es una anciana necropòli paleocrestiana, *Aliscans* (*Elysii campi*) d'un costat, *Martra* (*martyrum*) de l'autre. *Aliscans* es un mot occitan atestat a Arle (« Aliscamps »), e dont lo poèma dona d'adaptacions francesas malbiaissudas : *Aleschans*, *Archant*, *L'Archant*, *Archant*, *Archamp*...). Notarem encara que Vivien se tròba de còps occitanizat en *Vivian*.... Per la legenda, l'eròi es *Vidian*, un nom atestat a l'Edat Mejana en Narbonesa e que Marie-Thérèse Morlet² a classat jos l'element germanic « Wid », coma Wittiza (Wid + dim.) e Guiborc (Wid+Burg). Seria la fòrma romanizada de Wittiza ? Un nebot vertadièr del Guilhèm istoric ?

Eudon, escafat aquí, serà clarament present, mas coma personatge purament literari, dins « Renaut de Montauban », jol nom de *Yon de Gascoigne*, e dins la « Chanson de Roland », jol nom del *Guascuinz Engeler* ».

1/ Veire tanben : Robert Lafont, « Le mystère de l'Archamp », *Medioevo romanzo*, XIII-2, 1988, p. 161-180.

2/ Marie-Thérèse Morlet, *Les noms de personnes sur le territoire de l'ancienne Gaule du Vie au XIIe siècle, I – Les noms issus du germanique continental et les créations gallo-germaniques*, Paris, CNRS, 1971, p. 222.

HUON DE BORDEAUX (FIN S. XIII).

Los elements istorics.

Lo personatge istòric es Unaud 1er, rei d'Aquitània e filh d'Eudon.

Cf. LGS, n° 555, pp. 36-39.

WALTHARIUS (S. IX).

Los elements istorics.

En 760, Pipin lo Brèu invasió lo reialme d'Aquitània de Gaifièr (Waifarius). Es una guèrra d'exterminacion (a l'origina de la despopulacion de la part nòrd del país) que Gaifièr tempta d'arrestar en prepausant a Pipin de li pagar de tributs. Fin finala, en 768, Pipin fa assassinar lo rei d'Aquitània. Lo cadavre es alavetz despolhat de sos braçalets d'aur adornats de pèiras preciosas, insignes de sa reialtat « que metiá en sos braces per las fèstas solemnas ». Seràn expausats darrièr l'autar màger dins la glèisa Sant-Danis de París¹. Al s. XII, los « baus Gaifièr » seràn encara celebrats pel trobador Marcabrun². La riquesa del personatge - reala o non - serà proverbiala : « per tot l'aur de Gaifièr ».

Pipin morís la meteissa annada e es son filh ainat, Carles (futur Carlesmagne) qu'èreta de l'oèst de l'Aquitània, l'autra part revenent a son cabdèt Carloman. En 769, fòrt de la neutralitat de Carloman, Unaud II, filh de Gaifièr, reprend la guèrra dins la part de Carles, mas se deu lèu refugiar alrèp de son parent Lupus, duc de Gasconha. Jos la menaça d'una invasion, aqueste lo deu liurar al rei franc³ e pèrd son autonomia. Unaud e sa família vendràn ostatges de Carles a Ais la Capèla (*Aachen*).

En 778, Carles entreprend l'expedicion d'Espanha. Es alavetz l'afar de Roncesvals ont Lupus (Leub), duc umiliat, sembla jogar

1/ Michel Rouche, *L'Aquitaine des Wisigoths aux Arabes (418-781). Naissance d'une région*, Paris, 1979, pp. 127-128. Part aquò, devèm a aquel obratge los elements istorics non referenciats.

2/ Marcabrun, *Doas cuidas ai, companher* : « La vostra cuida soldadier, fai eslhausear los baus Gaifièr ».

3/ Cf. Nòta 9 : Renaut de Montauban.

lo ròtle principal. Dins la seguida, serà tuat mas aprendrem que son filh, Sans-Lupus, es al sieu torn ostage o « noirit » del rei franc. Educat a la cort, vengut amb los ans fidèl de l'emperador, esperarà lo jorn de recobrar son principat de Gasconha. Participarà amb Guilhèm a la presa de Barcelona.

Lo poèma.

Waltharius (Galtier), filh del rei d'Aquitània Alpharius, es ostage a la cort d'Attila mas s'esvasís après li aver raubats sos tesaurs, amb Hiltgund, tanben ostage, filha del rei de Borgonha. Per tornar en Aquitània, deu traversar lo país « d'aqueles valpaucs de Francs » que li vòlon préner sas richesas. Supèrbe, prepausa al rei franc Gunter, per aquitar lo peatge, « cent braçalets d'aur vermèlh », puèi encarís amb « dos cents braçalets », mas aqueste « rei dessinat » vòl « totas sas richesas » ... Deu donc combatre, e tua totes los champions que lo venon afrontar. Enfin ven lo duèl final - digne dels *Monty Python* - contra Hagen, son amic d'un còp èra, e que s'acaba per una reconciliacion. Galtier pòt alavetz tornar en Aquitània amb sa promesa e sos tesaurs.

Bernard Gicquel a mostrat tot çò que la *Chanson de Roland* deu al Waltharius¹.

Commentari.

Segon l'istorian alemand Karl Ferdinand Werner², l'autor del Waltharius, poèma en versets latins del s. IX, seriá Ermold lo Negre, cosselhièr del rei carolingian Pipin 1er d'Aquitània. Acusat d'aver incitat aqueste a la revòlta, foguèt exiliat a Estrasborg per l'emperador Loís lo Piós. Dins aquela vila, auriá descobèrt una epopèa germanica que li forniguèt la trama de son òbra. Aquesta serà semenada d'allusions istoricas pro precisas a l'anciana dinastia eodida, mescladas d'ironia venjadoira cap als aujòls de sos mèstres. Encara empenhada de cultura classica e germanica, poiriá èsser l'epopèa occitana mai anciana, un

1/ Bernard Gicquel, *Généalogie de la Chanson de Roland, suivi des Sources et Modèles*, Publibook, Paris, 2003.

2/ Werner (Karl Ferdinand) : P. Godman, R. Collins, dir. *Charlemagne's Heir. New Perspectives on the Reign of Louis the Pious (814-840)*, Oxford, 1990, p. 101-123.

començament abans la misteriosa parentèsi que menarà a las adaptacions en francés. Èra contemporanèa del *Manual per mon filh* escrit tanben en latin en 843-844 per Dhuoda (Doda), esposa de Bernat 1er Guilhelme, filh de Guilhèm de Gelona, comte de Tolosa.

La cort d'Attila - venguda ja mitica - evòca la de Carlesmagne ont foguèron ostatges de parents de Gaifièr e d'Unaud II, tant coma Sans Lupus, filh de Lupus II (Leub), duc de Gasconha. Aqueste, qualificat de « prince dels Gascons » per Ermòld lo Negre dins sa « Vida de Loís lo Piós », serà present tanben demest los dotze pars dins la *Chanson de Roland*. Per son esclat, « lo melhor cavalièr de Pampalona » poiriá èsser un modèl de Waltharius, sense oblidar per aquò la proximitat fonetica de Waltharius / Galtier e de Waifarius / Gaifièr. Un jòc de mots entre Hagen (germ. Hagin) e « randal espinós » nos covida a l'interpretacion dels patronimes. Aital Waltharius (germ. Wald + Hari) se pòt traduire per « comandar + espasa » e Alpharius (gr. Alpha + Hari) per « començament + espasa ». Foguèt un plaser d'erudit per l'autor de compausar lo nom de Hiltgund (germ. Hild + Gund), filha del rei de Borgonha e promesa de Galtier, a partir d'elements de Brunehild (germ. Brun-Hild) e de Fridegund (Germ. Frid-Gund), las doas reinas merovingianas enemigas. La lenga germanica (tudesca) serà emplegada longtemps encara a las corts dels Carolingians.

GAIFEROS E MELISENDA

Los elements istorics.

En 729, après la desfaita e la mòrt de Munûsa, governador revoltat de la part nòrd d'Al-Andalus, aliat dels Aquitans, son esposa Lampegia, filha d'Eudon e tanta de Gaifièr, es enviada pels musulmans a Damasc en present al Comandador dels Crescents.

En 768, en plena guèrra d'Aquitania, Pipin lo Brèu botèt man sus la maire, las doas sòrres e las nebotas de Gaifièr.

La literatura.

Victor Millet¹, professor a l'universitat de Sant-Jacme de Compostèla, a repertoriat al sud dels Pirenèus las cantilenas e comptantas cantant l'istòria de Gaifièr / Gaiferos en cerca de sa molhèr *Melisenda* raubada pels maures. Lo nombre es espectacular : 31 versions en castelhan, 31 en portugués, 22 en sefaraide e 8 en catalan ont la dòmna a nom *Lindaflor*. Ne trobam lo resson a través un episòdi del Don Quichòt de Cervantes (cf. traduccion). En Galícia, aqueste rei d'Aquitània foguèt confondut amb son successor medieval lo duc d'Aquitània Guilhèm X (cf. Romance de don Gaiferos). Dins la literatura francesa, vengut « li riches dux Gaifiers » o « Gaifier de Bordeles », serà present dins la *Chanson de Roland* e – pel mens – cinc autras cançons de gèsta : *Gaidon*, la *Chanson des Saisnes*, la *Chevalerie Ogier*, *Jourdain de Blaives* e *Gui de Nanteuil*.

LA CHANSON DE ROLAND (S. XI).

Los elements istorics.

Vençut per Carles (futur Carlesmagne), Unaud II, rei d'Aquitània, se refugia alprèp de son parent Lupus II (Leub), duc de Gasconha, mas aqueste lo deu liurar e pèrd son autonomia. Quand lo rei franc entrepren en 778 son expedicion d'Espanha e travèrsa la Gasconha amb son armada, es una umiliacion novèla per Lupus. Quand se'n torna pel meteís camin après aver fait desmantelar la vila basca de Pampalona, Lupus e sos Gascons e Bascos l'espèran a Roncesvals. Las armadas francas fasent totjorn fàcia a l'enemic, lo comandament e los « bagatges » se tròban a la rèiregarda, mas lo rei es luenh davant. Son tuats lo senescal Eggihardus, lo comte del palatz Anshelmus e Hruodlandus (Rodland), « duc de la marca de Bretanha », cosin del rei. Es

1/ Victor Millet, *Epica germánica y tradiciones épicas hispánicas, Waltharius y Gaiferos : la leyenda de Walther de Aquitania y su relación con el Romance de Gaiferos*, Madrid, 1998.

una tragedia terribla e una desfaita que los cronicaires temptaràn d'amagar. Lupus despareis dels documents e son filh, Sans Lupus, ven ostage e « noirit » a la cort de l'emperador.

Lo poèma.

Per çò qu'es de l'episòdi de Roncesvals, los atacants son venguts los musulmans, l'ataca de la rèiregarda es venguda una caponariá indigna e tot aquò es la consequéncia de la traïson de Ganelon. Los mòrts seràn venjats e l'episòdi s'acabarà per una victòria. Demest los pars tuats amb Rodland, trobam curiosament lo *Guascuinz Engeler* (Eudon / Yon de Gasconha), *Sansun li dux* (Sans-Lupus, duc de Gasconha, vengut « Samson » dins las versions modernizadas), *Gerard de Russillun* (Girard de Rosseilhon, dont se coneisson doas epopèas a son nom, una en francés, l'autra en occitan¹). Notem encara, sense butar mai abans, que lo chaval del Sarrasin Marquiant, a nom « salt perduto ».

Commentari.

Eudon èra l'enemic de Carles Martèl ; Sans es ironicament lo filh de Lupus II que menèt a Roncesvals l'ataca contra l'armada de Carlesmagne ; Girard de Rosselhon, fidèl de Carleman, es ennemic de Carlesmagne.

Dins la *Canso d'Antiocha* del Lemosin Gregòri Bechada (1130 / 1142), Rita Lejeune² a senhalat doas allusions a aquel pasatge de la *Chanson de Roland* : v. 700 « C'anc pois Rotlan fo mortz e lo dux O(liviers) / no.l valc om plus d'armas ni fo tan geries » (p. 153). ; v. 575 « Ar'ausiretz batalha mesclar en tal semblan, / anc non aussi tan fera deus lo tems aisamans / O(liviers) fo aussi, e Turpi, e Rotlan, / Estot e Angeliers, Gilis e.l coms Galans, / Oto e Berenguers, Gaifres e (...) / e gran masa dels autres, no vo sai dire cant. / Gaines los trai, et us velhs Aquilan, / e Marssilis lo ros – Deus en sia lor dans ! / el caps de Rocasvals – Deus sia perdo-

1 / Robert Lafont, « La Chanson de Girart de Roussillon : poème double, thème inversé, causes échangées », *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 1995, 38-151, pp. 239-265.

2 / Rita Lejeune, « Une allusion méconnue à une Chanson de Roland », *Romania*, 1954, 298, pp. 145-164. En complément : Jules Horrent, « Galans a Ronçasvals. Nouvel examen de l'allusion à la geste sur la bataille de Roncevaux faite dans le fragment occitan de la Cansó d'Antiocha », *Romania*, 1981, 405, pp. 18-45.

nans ! / tro a la fin del mon er grans la perda e.l dans. / E, sapio Serazi e la paguana gens / c'ancor n'er pres vengansa ! » (p. 155). Coma o fa remarcar l'autora, se Bechada s'inspirava aquí de la version d'Oxford (la que fa autoritat), compausada en anglo-normand, sauriá que la « vengansa » foguèt obtenguda e non a esperar. En mai d'aquò, dins lo passatge, Carlesmagne non es citat. Demest los mòrts Bechada evòca tanben *Angeliers* (Eudon) e *Gaifres* (Gaifièr) amb d'autres, absents de nòstra precedenta citacion. Tot aquò suggerís doncas l'existéncia d'una altra version, benlèu anteriora. Un autre element important : Rita Lejeune mòstra que lo nom « Olivier » deriva del nom *Oliba*, d'origina visigotica. Foguèt portat per de comtes de Carcassona al s. IX.

Robèrt Lafont a consacrat un obratge important a la Gèsta de Rodland.¹

CONCLUSION

Los elements mai notables demest la epopèas evocadas son lors localizacions en tèrra occitana (Aquitania, Gasconha, Narbonesa...), l'identificacion dels eròis principals amb de personatges istorics occitans e los ligams d'aquestes (relatius plan segur dins de recits maravilhosos) amb d'eveniments atestats. Aqueles eròis son de doas sòrtas : *Yon*, *Huon* e *Gaifrier* representan la dinastia eodida, Eudon, Unaud 1er, Gaifièr e Unaud II, reis d'Aquitania al s. VIII ; *Guillaume* representa los Guillelmides

1 / Robert Lafont, *La Geste de Roland : L'épopée de la frontière*, L'Harmattan, 1991. E encara : Gouiran, Gérard / Lafont, Robert, *Le Roland occitan : Roland à Saragosse, Ronsasvals*, Paris : Christian Bourgeois 1991 ; Robert Lafont, « Les origines occitanes de la chanson de geste : le cas de *F(i)erabras* », *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 1998, pp. 365-373 ; Marjolaine Raguin-Barthelmebs, « Note sur la convergence des traditions du *Ronsasvals* et de *Roland à Saragosse* », *Revue des langues romanes*, 2017, pp. 139-158 ; Mathieu Dijoux. *Le chant de la violence collective : l'imaginaire persécuteur dans les versions françaises de la "Chanson de Roland"*. Littératures. Université Grenoble Alpes, 2015.

dins lor ensemble, ducs, comtes e marqueses del s. IX¹. Non manca qu'un contengut en adequacion amb aquestes elements, e la lenga².

Dins aquel espaci de qualque tres sègles entre los eveniments e lors versions literàrias, un continuum de la memòria èra necessari, e se deviá exprimir per de cantilenas en lenga vulgara, de poèmas en latin, etc. L'abotiment logic d'aquel procès-sus en Aquitania o en Narbonesa, tre lo s. XI èra qu'una epopèa foguèra compausada e cantada en occitan. Es a partir d'aquò, d'aquela estapa necessària, rica de sa « documentacion », que se pòt concebre que las versions normandas, picardas o autras vegèron lo jorn, d'aitant mai que nos an daissat pro d'indicis per ne confirmar l'ipotèsi. Non pensam per aquò que las versions francesas sián de simplas traduccions, mas puslèu d'adaptacions en fonccion d'un contèxte diferent. Aital, l'enemic non pòt pas mai èsser lo Franc mas lo Sarrasin. Los rivals e los revoltats son venguts de fidèls o (per Yon) de traïdors.

Dins la *Cançon de la crosada*, demest los assetjats franceses del capduèlh de Belcaire, es un partisan de Simon de Montfòrt qu'evòca paradoxalament « Guilhelmet al còrn neir » per encoratjar la garnison. Sembla que confirma aital (jos la pluma del poèta) la realitat del cicle occitan, e benlèu ne dona lo títol.

Joan Penent

1/ Non se mancarà de consultar encara : Laurent Macé, ed. *Entre histoire e épopée. Les Guillaume d'Orange (IXe-XIIIe siècles)*. Actes du colloque international organisé les 29 et 30 octobre 2004. CNRS-Université de Toulouse-Le Mirail. En defòra d'una terminologia e de formulas requistas (« méridionalisation », « Franc méridionalisé », « héros méridionaux », « la croix ramondenque comme on disait au XIIIe siècle » ...) o encara d'una estranha e collectiva ignorància (p. 318) sus la question de la difusion del nom « Guilhèm » pels païses nordics, se descobrirà jol títol « L'épique occitan » una especiosa « Présentation des travaux de Jean-Claude Dinguirard et de Robert Lafont ». Pel premier, de Geneviève Brunel-Lobrichon, « Histoire et fiction : Guillaume et l'épique occitan » ; pel segond, de Patrick Hutchinson, « L'Archamp : la 'rage philologique' de Robert Lafont, la 'Guerre de Cent ans' et la Patrie occitanienne ».

2/ Sol lo Waltharius, amb sa distanciacion cap al poder franc e son patriotisme aquitan, respònd a la primièra condicion.

LA CANÇON DE GALTIER D'AQUITANIA (S. X).

CANÇON DE GÈSTA EN EXAMÈTRES LATINS.

Galtier, filh del rei d'Aquitania e Hildegonda, filha del rei de Borgonha, ostatges a la cort d'Attila, se son enfugits en emportant sos tesaurs. Per se gandar en Aquitania, devon traversar lo país dels Francs, mas lo rei Gunther, informat d'aquò, s'interessa a lor preciosa carga. Los cosselhs de Hagen¹, ancian amic de l'eròi, non cambiaràn sa determinacion. Galtier que los espèra s'es endormit...²

Del naut del puèg, Hildegonda qu'agaitava al luènh, endevinèt lor venguda als revolums de posca que soslevavan³ e toquèt leugièrament Galtier per l'avertir de se despertar. - " Qual es aquí ? " s'escrièt en auçant lo cap. (535) Respondiguèt aitalèu que vesia una tropa armada arribar al galaup. En tot se fretar los uèlhs encara pesucs de sòm, cobrís de fèrre sos membres arreg-dits, torna préner son pesuc boclièr e sa lança, fa un saut, truca l'aire de son glasi e, agil, preludís a un combat crudèl en lançant

1/ Gunther e Hagen seràn de personatges de la *Cançon dels Nibelungen* (epopèa germanica del s. XIII).

2/ Demest las nombrosas allusions al *Walterius* dins la *Chanson de Roland* relevadas per Bernard Gicquel, citarem las mai importantes tocant a aquesta partida del poèma.

3/ *Waltarius*, v. 532-533 : " At procul aspiciens Hiltgund de vertice montis / Pulvere sublatò venientes sensit... ».

Chanson de Roland, v. 1017-1020 : " Oliviers muitot desur un pui haltur : / t'itiardet soz destre par mi un val herbus / si ucit venir celé gent paienur. / Si'n apelat Rollant sun cum-pagnun (Olivier monta sus un puèg auçat, / agaita a dreita dins una val erbuda / e vei venir la gent pagana. / Apèla son companhon Rodland ...).

qualques traits¹. (540) Còpsec la filha dels reis vei de javalinas beluguejar al ras d'eles : " - Los Huns ! " s'escridèt englesiada e s'assolant, còrdolenta, diguèt, : " - Vos en prègui, senhor, que vòstra espasa s'abate sus mon cap afin que, se non ai meritat de m'unir a vos coma molhèr, (545), non siái almens solhada per las abraçadas d'un autre ». – " - De qué ! diguèt lo jovent, una sang innocent gislariá sus ieu ? Cossí mon espasa seriá digna de butar mos enemics se non esparnhava ara ma fidèla amiga ? (550) Luènh de ieu l'idèa d'exausir parièr desir ! Avalís la cren-ta que desbrisa ton anma ! Lo que sovent m'a trait del perillh,aurà confondre encara aici nòstres enemics. ». Çò disent, levèt los uèlhs e diguèt : " Non son de Huns, mas aquestes paucvals de Francs, (555) que vivon pel país. " E vesent lo casco de Hagen que reconeguèt, ajustèt en risent : " - Tè ! Hagen es amb eles, mon an-cian companhon d'armas ! " Après aver dit aquò, l'erò se placèt a l'intrada de son campament e declarèt a la joventa que se teniá un pauc en arrièr (560) : " - Davant aqueste pas, ausi assegurar autament que cap demest los Francs non se flatarà de dire a son esposa qu'a emportat a l'impunit una mica de nòstre tesaur. " A pena aviá parlat que s'assolèt e demandèt perdon de sas parau-las ufanosas. Puèi se relevèt e diguèt, considerant los estrangiers amb atencion : " - De totes los que vesi, ne redobti cap, se non es Hagen, car coneis mon biais de combatre e el-meteis es un plan bon combatent. Se, per la volontat del Cèl, li pòdi téner cap, (570) tornarai salve e segur d'aquesta batesta Hildegonda, cara promesa. »

Mas Hagen, a son torn, descobriguèt Galtier al pòst que s'èra causit, e apostrofèt aital son sobeiran : " - Ò senhor, renonciatz a atacar aquel òme. Mandatz demandar primièr (575) quales son sa raça, sa patria, son nom, lo lòc d'ont ven. Benlèu

1/ *Waltarius*, v. 538-541 : " Paulatim rigidus ferro vestiverat artus / Atque gravem rursus parmam collegit et hastam / Et saliens vacuas ferro transverberat auras / Et celer ad pugnam telis prolusit amaram. »

Chanson de Roland, v. 1154-1156, 1159 : " Portet ses armes, mult li sunt avenanz : / e sun espiet vait li ber palmeiant / amtre le ciel vait l'amure turnant, / laciet en sum un qunfanum tut blanc ; / les renges d'or li batent jusqu'as mains " (Pòrta sas armas, li estan plan : / e ven lo baron son espieut en man / dont la punta, virada cap al cèl / ten estacat un gonfanon tot blanc / que las franjas d'aur li baton las mans).

demandarà la patz en ofrissent >ofrent sos tesours sense far giscclar la sang. Sa responsa nos farà conéisser qui es. S'es Galtier, es sabi, e benlèu plegarà per consideracion per vos. » (580)

Lo rei manda Camelon que la gloriosa Francia aviá nomenat governador a Mètz, e qu'era arribat amb de presents la velha del jorn ont lo prince aviá apres la venguda de Galtier. Aitanlèu, daissant anar las retnas de son corsier e, tal lo subte vent d'èst, (585) passèt la plana, se sarrèt del jovent e li cridèt : " - Estrangier, qui ès, d'ont venes, ont avia >avias tos passes ? " L'eròi magnanime li respondèt : " - Voldriái saber se venes de per tu o mandat per qualqu'un. " (590) Camelon rebeca amb ufan : " - Apren que lo poderós rei Gunther m'a mandat per t'interrogar. " Lo jove guerrier diguèt alavetz : " - Ignòri perque interrogar aital un viatjaire (595), mas non crenhi de me far conéisser : me soni Galtier e nasquèri en Aquitania. Enfant encara, foguèri donat per mon paire en ostage als Huns ; visquèri entre eles, mas ara los ai quitats, desirós de tornar veire mon país e mos compatriòtas. " (600) " - L'eròi que t'ai nomenat, tornèt lo mandat, t'ordena per ma boca de li liurar ton palafren amb sa carga e la joventa que te seguís. S'obesisses sense estar gaire, non te serà fait cap de mal. " Galtier repliquèt segur : " - Jamai non ausiguèri >ausèri un òme sensat téner un discors tan pèc. (605) Venes, al nom de non sabi quin prince me prometre un ben que non es en son poder e que non i serà benlèu jamai. Es un dieu, per qu'aja lo dreit de m'acordar la vida ? A botat la man sus ieu, m'a getat dins un croton, m'a ligat los brases darrièr l'esquina ? (610) Escota, per aquò : se me dispensa del combat (car l'ai vist arribar armat e prèst a se batre), li ofrirai cent braçalets d'aur vermelh afin de li provar mon respècte pel títol de rei. »

Camelon s'espacèt e anèt raportar aquel entreten. (615) Hagen diguèt al rei : " - Acceptatz senhor los dons que vos prepausa, vos serviràn a parar los de vòstra seguida. Renonciatz, renonciatz a combatre. Galtier e sa bravariá prodigiosa non vos son coneguts. (620) Un sòmni, la nuèit passada, m'a predit que se ne venèm a la batèsta, serem luènh de triomfar. Vos ai vist lutar contra un ors qu'après un long combat vos desrabava la camba e lo genolh d'aquí a la cuèissa. (625) Corriái a vòstre socors

en arborant mon espasa, lo monstre m'atacava a mon torn, me desrabava un uèlh e mai d'una dent. » " - Lo vesi plan, diguèt lo rei, semblatz vòstre paire Hagatia. Portava tanben un còr timide dins un pièit fred (630) e los mots non li mancavan per escapar al combat. »

L'eròi, animat d'una justa colèra (s'es jamai permés de se corroçar contra un mèstre), li diguèt alavetz : " - Vòstras armas o reglaràn tot ; lo que cercatz es davant vos. Que cadun pague de son còrs. (635) I sètz, cap e cap e la páur non vos arrèsta. Serai testimòni de l'eissuda, mas non lo complice d'un raubament. " Diguèt, atenhèt un tap vesin e, davalant de chaval, s'assetèt e observèt.

Gunther donèt a Camelon l'òrdre que sèc (640) : " - Abòrda-lo e ordena-li de me liurar totes sos tesaurs. Se tranta-lha, ès un òme fòrt e audaciós, l'atacaràs, e après l'aver vençut, li arrancaràs aquesta pilha. " Camelon, lo governador de Mètz, obesiguèt. Sul sieu cap lugreja un casco d'aram, sus sas espatlas una coiraça. (645) De luènh li cridèt : " - Òu, l'amic, escota-me ; abandona totas tas riquesas al rei dels Francs se te vòls salvar la vida ! " L'eròi coratjós gardèt l'estar suau, esperant que son fièr enemig foguèsse mai prèp d'el. (650) Lo mandat, arribat al mai córrer, torna dire : " - Abandona al rei dels Francs totas tas riquesas ! " Alavetz l'intrepide guerrièr li respond : " - Qué cèrcas ? Qué me demandas impetuosament de restituir >restituir ? Non ai >Ai raubat quicòm al rei Gunther ? (655) M'a jamai acordat qualque benfait dont lo dega pagar amb un tal interès ? En traversant vòstre país, soi estat la causa d'un tal damnatge que t'autorisa a me despolhar ? Aqueste país seriá tant ostil envèrs lo mond (660) que cap viatjaire non poguèsse impuniment paurtir vòstre sòl ? E ben ! aquiti lo peatge e ofrissi a ton rei dos-cents braçalets. Que me daisse en patz e non m'ane cercar brega ! »

« - Dona-nos mai e obrís tas arcas, ditz lo ferotge Camelon. (665) Es pro parlat, o donas >dona çò qu'exigissèm de tu, o lo pagaràs de ta vida. " Sarra contra son braç un boclièr de cuèr triple, e brandissent de totas sas fòrças una javelina, la lança. Mas l'adreit guerrièr para lo còp, (670) e la javelina, dins son vòl, va esquinçar la tèrra d'una nafradura inutila. " - Anem, puèi que

t'agrada ! " s'escriba Galtier. En meteis temps, fa vibrar una javelina que trauca lo costat esquèr del boclièr de Camelon, e que, al moment ont aqueste s'aprestava a tirar son punhal (675) li clava la man dins la cuèissa en tot s'enfonzant dins la cropa de son destrier. Excitat per la dolor, l'animal ven furiós e, per de violentas saquejadas, assaja de desarçonar son cavalier. I capitariá se lo fèrre de la lança non los teniá estacats.

Camelon daissèt son boclièr (680) e, arrapant la lança, s'esperforcèt de sa man esquèrra de desgatjar la dreita. Mas l'eròi valorós se roncèt, agafèt lo pè de Camelon, li plantèt dins lo flanc son espasa fins a la garda e, en la retrasant, faguèt sortir la javelina de la nafradura. Lo chaval e son mèstre s'aboquèron a l'encòp. (685) A l'espectacle, lo nebot de Camelon, filh de son fraire Kimo e que nomenavan Scaramond, gemeguèt e s'adreïçant als sieus en plorant : " - Ara es mon torn de préner la seguida, (690) non ai mai qu'a venjar un tanhent tendrament amat o a partejar son sòrt. " La gòrja èra de fait tant estreita que permetiá solament de combatre un contra un e que degun non podiá portar ajuda.

Ja vodat a la mòrt, acorrís l'infortunat Scaramond, brandissent doas javelinas armadas d'un fèrre larg. (695) Vei Galtier que l'espèra, impassible e immobil. En far fòc de las dents e secotissent sa cabeladura abondosa, diguèt : " - D'ont ven ta fisança ? En qué metes ton espèr ? Ieu, non desiri ni ton tèsaur, ni res que t'apertenga, (700) non te demandi sonque la vida del parent que m'as levat. " Galtier respondiguèt : " - Se me convences qu'ai començat lo combat e merite lo tractament que me menaces, vòli plan que ton glasi me traucque aitanlèu lo sen. " Non aviá acabat que Scaramond li lança a de reng sos dos traits. L'eròi ne para un e daissa l'autre se brigalhar sus son pavés. Scaramond tira alavetz la lama de son espasa lugrejanta, se ronça sul jovent e lo vòl trucar al front. (710) Mas getat sus el de tota l'aviada de son chaval, non li poguèt portar al cap lo còp que li destinava. Lo pomèl tombèt sus l'ala de l'èlme, que faguèt rescantir un son clar mentre que gislavan de belugas. Scaramond non capitèt a far virar sa fièra montura (715) e Galtier li trenquèt lo cap amb sa quita espasa. La sang del nebot ragèt coma la de l'oncle.

L'orgulhós Gunther que l'aviá vist tombar (720) exortèt sos companhons a tornar a la recarga. " - Assaliscam-lo, diguèt, non lo daissem repréner alen, acabarà per se cansar e cridar seba. Alavetz, cargat de ligams, nos liurarà sos tesaurs e receurà lo castig de la sang versada. " Werinhard s'avancèt lo tresen per repréner lo duèl. (725) Era, un òme illustre, ton descendent de luènh, Pandar, tu que, bèl temps a, covidat a empachar la patz, lancèras de luènh la primièra vira al mitan dels Aquèus¹. Desdenhós de la lança, portava un carcais e un arc, (730) e, dardant sas viras de luènh en un combat inegal, voliá perturbar Galtier. Mentretant, lo mascle jovent gardava sas tenéncias, opausant a son adversari las sèt espessors de son boclièr e parant amb gaubi los tirs aviats qu'arribavan. Un còp sautava de costat, un còp levava son escut (735) e rebutava los traits sense que cap non lo poguèsse aténher. Lo filh de Pandar, vesent son carcais s'agotar inutilament, tirèt son glasi amb furor e se sarrèt prèstament : " - Rusat valpauc, çò-diguèt, per tant que desfisas los tirs lampants, (740) benlèu non evitaràs lo còp portat per una man vigorosa. " Galtier li tornèt en risent : " - Fa temps qu'espèri un combat mai egal. Coita-te, non te farai esperar. " Aquò dit, geta sa pica a non plus. (745) Vòla e se planta dins lo peitral del destrier que se cabra, capvira son cavalièr e tomba sus el. Galtier acorrís, desarma Werinhard, li trai lo casco e l'aganta per sos blonds cabèls. (750) Lo malaürós ni per suplicar : " - Non parlavas aital totara », se contenta de respondre Galtier, e li dessepara lo cap del tronc, daissant aquí son cadavre.

Aquelas tres victimas non dissuadisson Gunther que la colèra fòravia : ordena que cadun a son reng corra a la mòrt.

(I aurà encara 7 guerriers per afrontar Galtier e a èsser tuats per el. Sols Hagen e lo rei Gunther demòran de la tropa dels Francs. Per

1/ Dins l'*Illiada* d'Omèr, Pandar es un arquier famós que, per far rompre una trèva entre Troians e Aquèus, lança un vira a Menelau.

venjar " l'afront fait a la nacion franca ¹ », lo rei " mai sensible a la vergonha qu'al damnatge », conven amb Hagen de tendre una embuscada a Galtier. Aqueste, après aver meses a l'abric Hildegonda e sos tesaurs, los espèra sus un tuc descobèrt).

Es a la dosena ora qu'engatgèron lo combat. (1285) Eran dos contra un. Hagen, rompent la patz lo primier, amassèt totas sas fòrças per lançar sa javelina en fust de pomièr. Terribla dins son vam, fendèt l'aire en fiulant. Lo filh d'Alfèr, sentent plan que non i poiriá resistir, (1290) la faguèt resquilhar adreïtament sul subreplan oblic de son escut. Lo fèrre, coma rebutat per de marbre polit, rebombiguèt, anèt trucar un tap e s'enfonzèt dins la tèrra fins als clavèls que lo retení a l'asta. De son costat, Gunther, amb mens de fòrça que de passion, lancèt (1295) sa javelina de fust de fraisse que s'estaquèt al bas del boclièr de Galtier. En lo secodent, aquel faguèt caire lo fèrre despoderat del fust qu'aviá fendut. Afligits, trebolats d'aquel auguri desfavorable, los Francs, dont la decepcion se cambièt en furor, (1300) se sarèron un contra l'autre e, cobèrts de lors boclièrs, tempèron de l'envolopar. Mas lo guerrier intrepide los rebutèt per la fòrça de sa lança e non los espauriguèt mens per sos agaits que per la violéncia de sos còps.

(Pendent lo combat, Hagen fa tot çò que pòt per protegir lo rei franc Gunther)

1/ *Waltharius*, v. 1084-1088. Es lo rei franc Gunther que parla : " Non modicum patimur damnum de caede virorum; / Dedecus at tantum superabit Francia numquam. / Antea quis fuimus suspecti, sibila dantes / "Francorum" dicent "exercitus omnis ab uno, / Pro pudor, ignotum vel quo, est impune necatus!" ("« Plan segur, la mòrt d'aquestes guerriers nos fa grand tòrt, mas la Francia non oblidarà jamai un tal afront. Los que nos redobtavan un còp èra diràn per escarni : " Ò vergonha, bastèt d'un sol òme que non coneissèm quitament lo nom per chaplar una armada de Francs ! »).

Chanson de Roland, v. 2935-2937. Es Charlesmagne que parla : " Ki tei ad mort mult ad France hunie. / Si grant doel ai que ne vuldreie vivre / De ma maisniée ki pur mei est ocise. " (Lo que t'a tuat [Rodland] a desonorat la França / me fa tant dòl que non voldriai viure. / Per ma fauta, ma maison es mòrta).

D'un costat, l'eròi aquitan tua " una armada de Francs », de l'autre l'eròi franc es tuat per una multitud de Sarrasins.

Sense alongui e sense relambi, lo combat acarnit repren-guèt. Ataquèron [Hagen e Gunther] lor enemig, ara amassa, ara separats. (1335) Quand Galtier, clinat sus un, lo menaçava d'un còp terrible, l'autre arribava e desvirava son braç. Un ors de Numidia, perseguit pels caçaires, s'arrèsta enrodat per una canhada avida : son pel s'eriça, lo cap bas fa ausir de sordas renadas, (1340) e se qualque can d'Ombria s'ausa tròp sarrar, l'agafa, l'espeça e non li daissa mai qu'a gemegar. Alavetz, los ufanoses canhasses, crenhent de l'abordar, se contentan de lairar altorn d'el. La luta s'era aital perlongada fins a l'ora novena. Los tres champions patissian tres funèstes torments, l'angoissa mortala, la lassiera del combat e l'ardor del solelh. (1345) Per aquò una idèa illuminèt subran l'eròi que se diguèt a votz escura : " - Se la fortuna non m'obris una via novèla, aquela gent me venceràn a fòrça de lassiera. " S'adreçant doncas a Hagen, li diguèt d'una votz fòrta (1350) : " - Èsser espinós¹, per que tas rómecs me poscan pónher, t'amusas fòlament a sautar altorn de ieu, e gaitas de me susprèner. Espèra, vau far de biaïas que non trantallas mai a te sarrar de ieu. Sabi que ta vigor es granda e la me vas poder mostrar. Soi las d'endurar de badas aquelas desplasentas cansieras. " (1355) A aquestas paraulas bombiguèt sus Hagen e li getèt sa javelina que trauquèt son boclièr, levèt un tròç de sa coiraça e faguèt dins son pièt larg una nafradura pauc prigonda car èra cint d'una còta que lo gandissiá fòrt plan. La pica lançada, (1360) Galtier tirèt son espasa, tombèt sul rei, rambèt lo boclièr que gandissiá sa dreita e li portèt un còp formidable que li copèt la garra e la camba d'aquí a la cuèissa. Gunther tombèt sus son boclièr, als pès de Galtier. (1365) A la vista d'aquò, Hagen palliguèt, mas lo filh d'Alfèr, arborant un segond còp son glasi ensagnosit, aviá cremeson d'acabar lo vençut. Hagen, mestrejant amb coratge la dolor de la siá nafradura, presentèt son cap cascat a l'encontre del còp de l'adversari. (1370) Galtier non podia pas mai retèner son braç e lo casco maravilhosament trempat de Hagen ne recebèt lo

1/ Lo nom Hagen designa en germanic una sèga espinosa. Lo francic èra encara la lenga ordinària dels reis francs contemporanèus del Waltharius.

còp¹. L'espasa rebombiguèt en beluguejant, se brigalhèt al truc e sos brigalhs sautèron al luènh en s'escampant sus l'erba. (1375) Vesent son espasa trocelada, Galtier s'indignèt e s'emmalicièt. De colèra, getèt lo pomèl, e mai foguèsse tan preciós pel trabalh que per la matèria, e se desseparèt desdenhosament d'aquelas tristas sòbras. (1380) Galtier aviá fait alavetz un grand gèst de la man, e Hagen, tot gaujós, la trenquèt d'un còp rapide. Al moment qu'anava trucar, caiguèt pel sol, aquesta man formidabla, la terror dels pòbles e dels reis, aquesta man illustrada non fa gaire per tantes triomfes. (1385) Mas l'eròi tan grand, pauc aclin a plegar e dont l'anma indomdabla mestrejava los patiments de la carn, non perdèt coratge e, sense mostrar lo mendre aflaquiment, amaguèt son braç amputat jos son boclièr e, de sa man valida, desforrelèt la mièja-espasa (1390) dont diguèri qu'aviá cint son flanc dreit. Aitanlèu, tirèt de son adversari una venjança sevèra, d'un còp li desrabant l'uèlh dreit, li trencant lo tempe e los pòts, e li fasant saltar de la boca sièis caissals². (1395)

Aital s'acabèt lo combat. Las nafraduras e l'aganiment decidiguèron cadun a depausar las armas. Qual se poiriá retirar salve e segur d'un camp batalhièr tint de la sang de dos eròis tant egals en fòrça coma en ardor ? (1400) Quand tot foguèt acabat, los champions agaitèron las pèrdas qu'avián subidas : pel sòl jasiá lo pè del rei Gunther, la dextra de Galtier e l'uèlh encara fremissent de Hagen. Aquí coma se despartiguèron los tesaurs dels Avars ! Dos d'aqueles guerriers s'assetèron, lo tresen demorèt colcat pel sòl, (1405) totes temptèron d'arrestar l'emorragia amb de plantas medicinalas. Dins aquela situacion, lo filh d'Alfèr apelèt la timida Hildegonda que bendèt aitanlèu lors nafraduras. Aquò fait, son promés li diguèt : " Anem, mèissa-nos de vin e presenta primier la copa a Hagen, (1410) car es un campion perfieit que

1 / Dins la *Chanson de Roland*, la situacion es inversada. Es Naimès que recèu lo còp d'espasa sus son casco, e es lo rei Carlesmagne que lo salva de la mòrt : v. 3431-3432 : " Trait ad bespée, li punz est de cristal / Si fiert Naimun en l'helme principal. / L'une meitiet l'en fruisset d'une part..." (Tira [lo Sarrašin] son espasa del pomèl de cristal e ne truca Naimès al som de l'elme. / D'un costat, ne brigalha la meitat) ; v. 3441-3443 : " Se li païens une feiz recuvrast / Sempres fust morz li nobilies vassals. / Carles de France i vient, ki l' succurrat. Aoi. " (Se lo pagan aviá trucat tornar, seriá mòrt sul pic lo nòble vassal. Carles de França ven al sieu socors. Plan. »

2 / Aital s'acomplís lo sòmni premonitòri de Hagen (cf. 620-625).

sap gardar sa paraula. Baila-la me de seguida, a ieu que n'ai endurat mai que los autres. Que Gunther bega lo darrièr, perque s'es mostrat mòl demest tantes eròis magnanimes, e non comba-tèt qu'amb tebeson e sense nèrvi. " La filha de Heriric executèt pan per pan çò que li èra demandat. Hagen, encara sa garganta foguèsse assecada per la set, refusèt lo vin que li èra ofèrt : " Jo-venta, diguèt, porgís-lo primièr al filh d'Alfèr, a ton promés e senhor, car reconeissi que l'empòrta sus ieu en bravariá. Qué disi sus ieu ? sul demai dels òmes. " (1420)

Hagen -plan dit l'espínós – e Galtier amb el, conser-vant tota l'energia de lor anma e mai lors còrses foguèssen bri-galhats de lassiera après tant d'assauts difìcils e de còps formi-dables, s'amusèron en bevent a se mandar d'escarnis. Lo Franc diguèt : " Amic, vas ara caçar lo cèrvi (1425) que lo cuèr te deu a jamai fornir de gants. Te cosselhi per aquò de borrar de lana lo de ta man dreita per far illusion a qual ignòra çò que t'es arribat. Mas qué respondràs se s'apercebon que viòlas los uses de ta nacion en sarrant ton glasi sus ta cuèissa dreita (1430). Qué respondràs se l'enveja te pren d'abraçar ta companha e que prenes malaisida-ment sa talha de ton braç esquèr ? Qué dire mai ? Tot çò que faràs d'ara endavant, lo faràs esquèrrament. " Galtier li replica : " Bòrni Sicambre, (1435) admiris de vertat tas finesas. Se me vodi a la caça al cèrvi, te gardaràs de ton costat de la carn tròp dura del singlar. D'ara enlà non comandaràs a tos servidors qu'en guinhant e non saludaràs los nòbles guerriers qu'en los agaitant de rèire-uèlh. Mas, plen del remembre de la fe que nos unissiá, vòli plan te do-nar un cosselh. Se tornas veire ta demòra, se retròbas ton fogal, (1440) fai-te adobar una bolidà amb de lard, de lait e de farina de mestura : aquò te servirà a l'encòp de noiridura e d'emplastre. »

Après aquò, renovèron lor amistat d'un còp èra e, re-levant lo rei qu'endurava de dolors atròças, lo meteron sus son chaval. Se desseparèron de seguida. (1445) Los Francs tornèron dins la vila de Worms e Galtier dins sa patria. I foguèt rebut amb grand gaug e fòrça onors. Celebrèt publicament e segon l'usatge ancian son imèn amb Hildegonda. Quand son paire fo-

guèt mòrt, governèt son pòble pendent trenta ans, amat de totes e fasent lor bonaür. (1450) Quinas guèrras entreprenèt alavetz, quinas victòrias emportèt sovent, mon estilet desafilat refusa de las contar.

Qui que siás que legisses aquestas paginas, siá indulgent al fiular de la sautarèla, non fagas cas de sa votz encara rauca, mas pensa a son edat, car non a encara quitat son nis per s'asardar per las auturas. (1455)

Tala es la legenda poetica de Galtier. Que Jèsus Crist nos ajude !

Aquí s'acaba lo libre dels dos companhons d'armas, Galtier e Hagen.

trad. e nòtas J.P.

Lo poèma original en latin amb traduccion en francés es disponible en linha.

<http://remacle.org/bloodwolf/historiens/anonyme/waltarius.htm>

Guilhèm X en romevatge (D. Gvilielmus aqvitaniae dox), gravadura d'Albertus Clouwet, d'après un dessenh de Coragiosus, concebut per Guilielmus Riva, 1671, Rijksmuseum (Amsterdam)

ROMANCE DE DON GAIFEROS DE MORMALTÁN.

*S*on doas tradicions que se mesclan aquí, la de Gaifièr rei d'Aquitania (c.720 - 768), eròi de romances castelhans, catalans e galicians, e de cançons de Gèstas francesas, e la de Guilhèm X, duc d'Aquitania (1099-1137), filh del trobador e de Felipa de Tolosa, e paire d'Alienòr. Aqueste sostenguèt l'antipapa Anaclet fins a son encontre determinant amb Bernat de Claivaux. Per la remesa de sas fautas, deguèt complir lo romevatge de Sant-Jacme de Compostèla ont moriguèt un divendres sant. Uèi encara, aqueste pecador penedut es sovent confondut amb son aujòl Guilhèm de Gelona, sol sant reconegut.

La legenda vòl que sant Jacme apareguèt a aqueste vièlh pelegrin (de 38 ans) jos la semblança d'un soldat, lo qual l'ajudèt a caminar fins a la catedrala ont acabarà piosament sa vida.

J.P.

ROMANCE DE DON GAIFEROS DE MORMALTÁN.

Ont va aquel romieu, mon romieu ont anarà,
camin de Compostèla, non sai se alà arribarà.

Sos pès ensagnosits, ja non pòt mai anar,
aganit, paure vièlh, non sap se alà arribarà.

A longas e blancas barbas, uèlhs de doç mirar,
uèlhs coma los d'un leon, verds coma l'aiga de la mar.

Ont vas mon bon romieu, ont vòles arribar ?

Camin de Compostèla, ont ai mon foguier.

Compostèla es la miá tèrra, la daissèri fa sèt ans,
lusenta coma sèt solelhs, brillhanta coma un autar.

Junh-te a ieu amic mieu, anam amassa caminar,
soi un trobare de trôbas de Virxe de Bonaval.

E ieu me nomeni en Gaifièr, Gaifièr de Mormaltan,
se ara non ai de fôrças, mon sant Jacme m'en donarà.

Arribèron a Compostèla, anèron a la catedrala,
aicí, d'aquesta maniera parlèt Gaifièr de Mormaltan :
gràcias, senhor mieu sant Jacme, a tos pès m'as ja.

Se me vòls préner la vida, la me pòdes senhor préner,
perque morirai content en aquesta santa catedrala.

E lo vièlh de las blancas barbas caiguèt esternit al sòl.

Tanca sos uèlhs verds, verds coma l'aiga del mar.

Lo bisbe estant ausiguèt, aquí ordonèt l'enterrar.

E aital moriguèt senhors, Gaifièr de Mormaltan.

Aqueste es un dels mots miracles que sant Jacme apòstol fa.

ROMANCE DE DON GAIFEROS DE MORMALTÁN.

(tèxte original en galician)

A onde vai aquel romeiro, meu romeiro a donde irá,
camiño de Compostela, non sei se alí chegará.
Os pés leva cheos de sangue, xa non pode máis andar,
malpocado, probe vello, non sei se alí chegará.
Ten longas e brancas barbas, ollos de doce mirar,
ollos gazos leonados, verdes como a auga do mar.
- A onde ides meu romeiro, onde queredes chegar ?
Camiño de Compostela donde teño o meu fogar.
- Compostela é miña terra, deixinha sete anos hai,
relucinte en sete soles, brillante como un altar.
- Cóllase a min meu velliño, vamos xuntos camiñar,
eu son trobeiro das trobas da Virxe de Bonaval.
- I eu chámome don Gaiferos, Gaiferos de Mormaltán,
se agora non teño forzas, meu Santiago mas dará.
Chegaron a Compostela, foron á Catedral,
Ai, desta maneira falou Gaiferos de Mormaltán :
- Gracias meu señor Santiago, aos vossos pés me tes xa,
si queres tirarme a vida, pódésma señor tirar,
porque morrerei contento nesta santa Catedral.
E o vello das brancas barbas caíu tendido no chan.
Pechou os seus ollos verdes, verdes como a auga do mar.
O bispo que esto oíu, alí o mandou enterrar.
E así morreu señores, Gaiferos de Mormaltán.
este é un d'os moito miragres que Santiago Apóstol fai.

GAIFEROS

CERVANTES, *DON QUICHÒT* II-26.

A lavetz lo dròlle aucèt la votz, e diguèt :
Aquesta istòria vertadièra, que se representa aici davant Vòstras Gràcias, es trata mot per mot de las cronicas francesas e dels *romances* espanhòls que passan de bocas en bocas e que los dròlles repèton per carrièras. Tracta de la libertat que lo senhor Gaiferos tornèt a son esposa Melisendra, qu'èra captiva en Espanha, al poder dels Maures, dins la ciutat de Sansueña : aital se sonava la que se sona Saragòssa uèi.

E ara vejatz aquí cossí don Gaiferos es a jogar als escacs, segon çò que ditz la cançon :

« Als escacs jòga don Gaiferos, demembrant ja Melisendra ». Aqueste personatge que pareis per aquí, amb la corona sul cap e lo sceptre a la man, es l'emperador Carlesmagne, paire putatiu d'aquesta Melisendra, lo qual, fòrça emmaliciat de veire la negligéncia e l'inchalhéncia de son gendre, ven de lo repotegar. Remarcatz amb quina veëméncia e quina vivacitat lo semonsa ; diriatz que li vòl donar amb son sceptre mièja-dotzena de patacs : e i a quitament d'autors que rapòrtan que los li donèt, e mai fòrt plan donats. E après li aver dit de causas de tota mena sul sicut del perillh que corriá son onor se non assajava de deliurar son esposa, li diguèt, çò dison : « Vos en ai dit pro : prenètz garda ».

Ara, agaitatz cossí l'emperador vira l'esquina e daissa don Gaiferos tot despieitat e cossí aqueste, impacient e colèra, escampa luènh d'el los escacs e l'escaquièr, demanda sas armas a la lèsta e prèga don Rotland, lo sieu cosin, de li prestar sa bona espasa Durindana. E coma don Rotland non la li vòl prestar mas li prepausa de l'acompanhar dins la dificila empresa ont es a se mandar, lo valorós e encolerit Gaiferos non vòl acceptar son ofèrta : al contrari, ditz qu'es capable de deliurar sa femna tot sol, emai foguèsse al mai prigond de la tèrra, e, sus aquò, se'n va cargar sas armas per se metre tanlèu en camin.

Ara que vòstras Gràcias agaiten del costat d'aquesta torre que pareis, alai. Òm supausa qu'es una de las torres de l'alcazar de Saragòssa, que se sòna uèi l'Aljafería. Aquela dòmna que se mòstra a aqueste balcon, vestida a la mauresca, es la sense parièra Melisendra, la quala veniá manta e manta fes espisar per aquí lo camin de França, e, virant son imaginacion cap a París e a son espós, aital se consolava de sa captivitat. Agaitatz tanben un eveniment novèl que se produetz, jamai vist fins aquí. Non lo vesètz pas, aqueste Maure que, silenciós e lo det sus la boca s'avança a pas de gat dins l'esquina de Melisendra ?

E ben ! Vejatz cossí li dona un bais en plen suls pòts, e cossí se coita ela d'escupir e de los eissugar amb la marga blanca de sa camisa ; cossí se lamenta e de desespèr se desraba los polits pels, coma se foguèssen la colpa del malefici.

Agaitatz tanben cossí aquel maure impausant que se passeja per aquestes corredors es lo rei Marsili de Sansueña, lo qual a vista l'insolènciam del Maure e, emai aqueste Maure siá un de sos parents e son grand favorit, lo fa arrestar sul pic per que li donèssen cent foetadas, e lo menèssen per las carrièras de la ciutat, amb enquantaires davant e justícia darrièr. Vejatz per aquí cossí sòrton per executar la senténcia, emai la falta foguèsse es-tada mesa a pena a execucion, perque demest los maures non i a confrontacion de las partidas, ni testimoniatsges ni apellacion coma entre nosautres.

« Dròlle, dròlle, s'escrièt alavetz don Quichòt, seguèt vòstra istòria en linha dreita, e non vos fòravietz per las corbas e las tràversas ; per traire al net una vertat, cal fòrça pròvas e contra-pròvas ».

Alavetz mèstre Pèire apondèt, d'en dedins :

« Dròlle, dròlle, non te maines de çò que non te concernís, mas fai puslèu çò que te comanda aqueste bon senhor : que serà çò mai segur ; comença amb lo cant plan, sense t'engatjar dins lo contrapunt, que se ròmpon los fials se son tròp subtils ».

- Farai coma disètz ; respondèt lo dròlle, e continuèt aital :

Aquesta siloeta que pareis a cavalons d'aqueste costat, agolopada dins una capa gascona, es la de don Gaiferos el meteis, que son esposa esperava, la quala, ja venjada de l'audàcia del Maure amorós, amb una cara mai serena s'en es tornada al balcon de la torre. Parla amb son espós, cresent qu'es qualque viatjaire, e li ten totes los rasonaments d'aqueste *romance* que ditz « Cavalièr, s'anatz en França, demandatz après Gaiferos » e non ne citi res de mai, perque es de la prolixitat qu'es engendrat l'aborriment.

Basta de veire cossí don Gaiferos se descobrís, e cossí pels gèstes alègres que fa, Melisendra nos fa compréner que l'a reconegut, subretot ara que la vesèm se destacar del balcon per montar en trossa del chaval de son bon espós. Mas, desfortunada ! aquí que lo pan de sa rauba s'es acrocat a un dels fèrres del balcon e aquí-la, penjada en l'aire, sense poder tocar tèrra.

Mas vejatz cossí lo cèl pietadós socorris dins las màgers necessitats perque don Gaiferos se sarra e sense se preocupar s'esquinçarà o non lo ric cotilhon, la pren, la tira, e la fa davalair pel sòl per fòrça e apuèi, d'un bomb la pausa sus la croipa de son chaval, escambarlada coma un òme, e li recomanda de lo téner

fòrtament per non tombar en li passant los braces per darrièr l'esquina, de tal biais que los crose sus son pitre a causa que dòmna Melisenda non èra pas acostumada a parières cavalcadas.

Vejatz tanben cossí lo chaval, per sos endilhaments fa mòstra qu'es encantat d'aver sus l'esquina la carga de valentia e de beutat que pòrta amb son mèstre e sa mestressa. Vejatz cossí viran l'esquina a la ciutat e ne sòrton e, joioses e regaudits, prenon lo camin de París ! Anatz en patz, ò parelh sense parier d'amants vertadièrs ! Arribatz salves e segurs dins vòstra patria desirada, sense que la fortuna faga empach a vòstre aürós viatge ! Que los uèlhs de vòstres amics e de vòstres parents vos vejan gaudir, dins la patz e lo bonaür, dels jorns, aitan longs coma los de Nestòr, que vos demòran a viure !

Aquí, mèstre Pèire aucèt tornar la votz :

« A ras de tèrra, dròlle, çò diguèt, non te pèrdas per las nívols, que tota afectacion es marrida ».

Los uèlhs ocioses non manquèron, que n'í a per tot o veire, per veire la davalada e la montada en trossa de Melisendra. Las raportèron al rei Marsili, lo qual comandèt sus la cauda de tocar l'alarma e vejatz quant se preissan a obesir e cossí tota la ciutat sembla s'abausonar jol tarabast de las campanas que sonan dins totas las torres de las mosquetas.

O ! Aquò, non ! S'escridèt don Quichòt ; per quant a las campanas, mèstre Pedro s'engana grandament, perque entre los maures non fan usatge de campanas, mas de timbalas, e d'una sòrta de graile que sembla fòrça lo nòstre, e de far sonar las campanas a Sansueña, es sense dobte una granda absurditat.

Mèstre Pedro, en ausir aiçò, arrestèt de sonar e diguèt :

Que vòstra Gràcia, senhor don Quichòt, non prèste atencion a aquestas causòtas, e non vòlga que se menen las causas de

sòrta que non se'n tròbe lo cap ! Non se representan, per aquí, mila comedias plenas de peguesas e d'absurditats e maldespièit, segon aürosament lor camin e s'escotan non solament amb succès, mas amb admiracion ? Perseguís, dròlle, e daissa dire, que pro que ieu m'emplene la borsa, pauc m'impòrta de representar mai de peguesas que lo solelh non a d'atòmes ».

Aquò es la vertat, repliquèt Don Quichòt, e lo dròlle continuèt :

Agaitatz ara quina nombrosa e valenta cavalariai sòrt de la ciutat en perseguiment del dos amants catolics. Vejat quant de trompetas sonan, quant de grailes, quant de timbalas e de tambors ressondisson. Ai crenta que los reganten, e que los tornen estacats a la coa de lor pròpri chaval, çò que seriá un òrre spectacle.

Quand don Quichòt vegèt tot aqueste rambalh de Maures e tot aqueste tarabast de fanfaras, li semblèt que seriá plan de portar ajuda a los que fugián, s'arborèt e s'escrièt a nauta votz :

- Jamai non permetrai que, de ma vida e en ma preséncia, se jògue un marrit torn a un tan famós cavalièr, a un tant ardit amorós coma don Gaiferos. Arrestatz, canalha mal nascuda, non lo seguisatz e non lo secutetz ; senon, liuratz batalha amb ieu !

Tot en parlant desforrelèt son espasa, d'un saut se sarrèt del teatre, e, amb una furor jamai vista comencèt de ne far plòure de grands còps sus l'armada mauresca de mariòtas, desquilhant unes, escapitant los autres, estropiant aiceste, destrusent aqueste. E al mièg de tantes autres descarguèt un fendent de naut en bas tal que si mèstre Pedro non se baissa, non s'arruca e non s'amata jos las pòstes, li auriá fendasclat lo cap mai aisidament que se foguèsse estat fait de pasta de massapan. Mèstre Pedro cridava las cents misericòrdias, disent :

Arrestatz vòstra Gràcia, senhor don Quichòt, arrestatz !
Avisatz-vos que los qu'ablatatz, espeçatz e tuatz non son de
maures vertadièrs, mas de figuras de carton ; avisatz-vos, pecaire
de ieu...

Malgrat aquò, don Quichòt non quitava de multiplicar
estocadas, còps a doas mans, de talha e de revèrs coma se ne
ploguèsse. Finalament, en mens de dos *Credo*, tot lo retaule fi-
niguèt pel sòl ; en tròces e bocins menuts tot lo decòr e totas las
figuras de carton : lo rei Marsili marridament nafrat, e l'empera-
dor Carlesmagne amb la corona e la tèsta en doas partidas. Lo
senat dels auditors foguèt trebolat, s'enfugiguèt lo monin per la
fenèstra sul teit de l'ostalariá, lo cosin s'espantèt, lo page s'es-
paventèt, e lo quite Sancho Pança sentèt una terror grandissima,
perque, coma lo jurèt un còp passada la borrasca, jamai aviá vist
son senhor pres d'una colèra aitan dessendada.

Un còp acabada la destruccion generala del retaule, Don
Quichòt s'apasimèt un pauc e diguèt :

Voldriái ieu aver aquí davant a aqueste moment totes
los que non creson e non vòlon creire de quina utilitat son dins
lo mond los cavalièrs errants. Agaitatz, non me foguèsse trobat
aici present, que serián devenguts lo bon don Gaiferos e la bèla
Melisendra ? De tot segur, aqueste ora seriá estada la qu'aquestes
cans los aurián regantats e lor aurián jogat qualque marrit torn.
En conclusion, visca la cavalaria erranta, per dessus totas causas
que se tròban uèi sus tèrra !

Que visca, a la bona ora, diguèt sus aquestas entremièjas
d'una votz dolenta mèstre Pedro, e ieu, que morisca ja que soi tan
malaürós que pòdi dire amb lo rei don Rodric :

*Èri ièr senhor de tota Espanha
E uèi, non ai pas un sol merlet
Que ne pòsca dire qu'es mieu !*

Non i a pas mièja ora, e quitament pas un cort moment, me soi vist senhor de reis e d'emperadors, mos estables plens de chavals en nombre infinit e mos còfres e sacs plens d'innombrables belaròias. Ara, me vesi desolat a abatut, paure e mendicaire, e subretot sense mon monin, que abans que capite a lo recuperar me caldrà susar fins a las dents ; e tot aquò per la furia inconsiderada d'aqueste senhor cavalièr, de qui se ditz qu'empara los pupils, repara los tòrts e fa d'autras òbras caritativas ; e sus ieu sol es venguda a mancar sa generosa intencion ; que sián benesits e lausats los cèls al mai naut de lors demòras. Finala, lo Cavalièr amb la Figura Trista devíá èsser lo que devíá desfigurar las miás.

Traduit per Florian Vernet